

Nordens ældste båd ...

NORDENS ÆLDSTE BÅD PÅ RET KØL

Hjortspringbåden er reddet for eftertiden takket være nye konserveringsmetoder. Men det var i sidste øjeblik. Den 19 meter lange jernalderbåd var ved at gå i opløsning og har i over 20 år været gemt af vejen. Nu er den samlet og genopstillet.

Sønderjylland var netop kommet tilbage til Danmark, da en ny national begivenhed fandt sted på Als. Her udgravede Nationalmuseet nemlig i 1921 og -22 Nordens ældste plankebyggede båd i Hjortspring Mose.

En 19 meter lang, smækker krigskano så dagens lys efter at have været nedgravet som en del af et krigsbytteoffer i snart 2500 år. Da man fandt båden, var man usikker på dens alder. Kulstof-14-metoden var endnu ikke udviklet. De fleste af de krigsbytteofre, man siden har fundet, stammer ganske vist fra jernalderen, ligesom Hjortspringbåden, men de er langt yngre, ofte fra omkring 200 e.Kr. I 1987 lykkedes det imidlertid at bjærge et par

træstykker i mosen, der stammede fra ringen og som ikke var forstyrret af præpareringsmidler. De satte alderen til det fjerde århundrede f.Kr., altså et tidligt tidspunkt af den urolige jernalder.

Guderne takkes for sejren

Der er ingen tvivl om, at båden har været deltager i et dramatisk slag for over 2000 år siden, men dens videre skæbne i de ca. 65 år, den igen har befundet sig over jorden, har også været både problemfyldt og dramatisk.

Hjortspringbåden har kun været én ud af en flåde på tre-fire både, der angreb jernalderfolkene på Als. Det kan man se

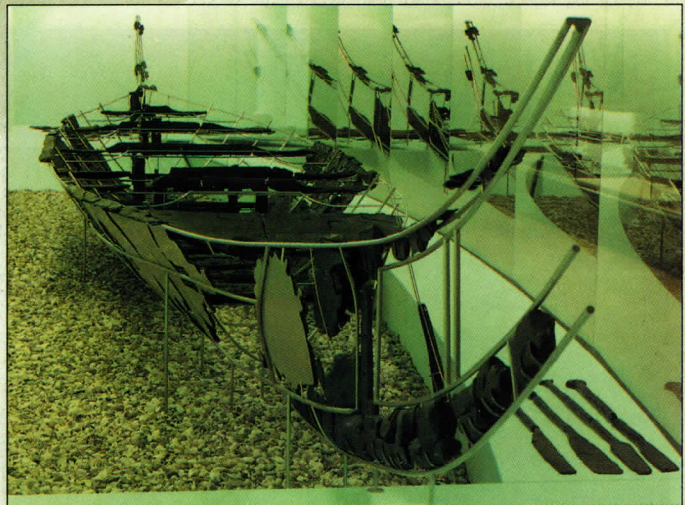
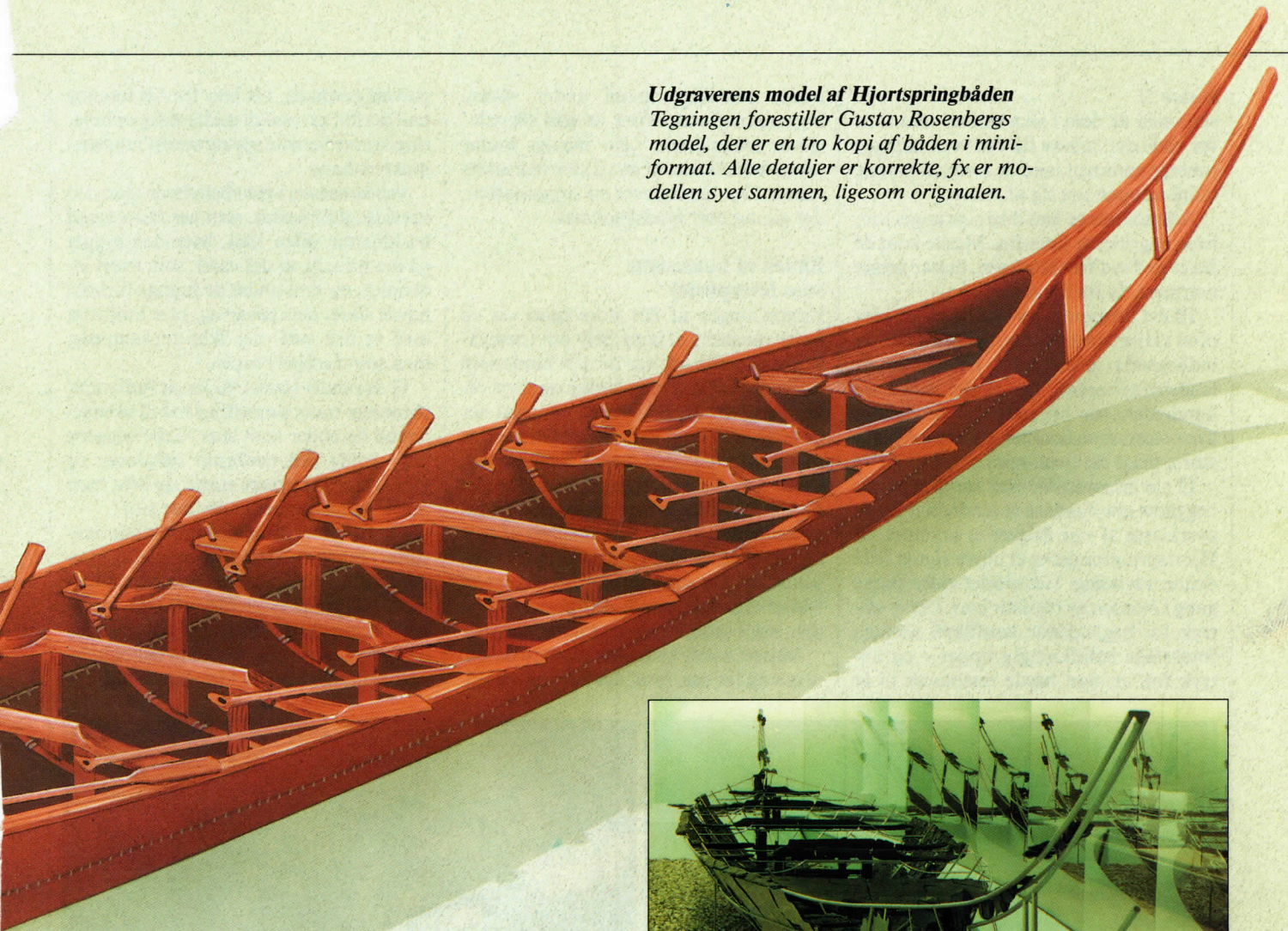
ud fra de fund, der omgav den i mosen: Genstande, der blev ofret til guderne som tak for den sejr, alsingerne vandt.

Vi ved ikke, hvor kampen har stået, kun at den var hård og blodig, og at der har været 60-80 mænd i angribernes rækker. En rekonstruktion ud fra de fundne våben kunne se således ud:

Efter at kastespyddene var sendt af sted og de første indledende fægtninger overstået, kæmper mand mod mand med skarpe, bajonetlignende spyd. Til sidst griber de til enæggede sværd. Efter en hård kamp, der måske har fundet sted på strandbredden, er de fremmede besejret.

Mange er blevet dræbt, men lige så mange har nok haft held til at flygte i de-

Udgraverens model af Hjortspringbåden
Tegningen forestiller Gustav Rosenbergs model, der er en tro kopi af båden i mini-format. Alle detaljer er korrekte, fx er modellen syet sammen, ligesom originalen.

Et fint stålskelet holder bådens velkonserverede stumper på plads. Efter over 20 år i magasin er de endelig samlet igen.

res både. En båd måtte de efterlade. Den blev sammen med det erobrede bytte slæbt ca. to kilometer ind midt på øen til alsingernes gamle helligsted. En mose, hvor man før havde ofret nogle få dyr.

Sære offer-ritualer foretaget i mosen

Nu var der rigdomme i langt større målestok at tilbyde guderne. Den lange båd blev trukket ud i mosehullet, væltet om på siden og sænket. Våben blev lagt ned i båden eller smidt rundt omkring den. Mange blev med stor kraft ødelagt: Spydstager er knækket, spyd bøjet og sværd bukket. Nogle årer og spydstager blev med al kraft stukket ned i mosebunden, og til sidst blev

den fjendtlige hærs udrustning stenet, så ingen levende igen kunne bruge våbnene. Guderne havde fået deres.

Antallet af de ofrede våben og skjolde siger noget om den angribende hærs størrelse. Man fandt 169 spydspidser, de fleste af jern, men nogle af ben. Otte sværd og stumper af tre klinger, alle en tidlig type enægget jernsværd. Desuden rester af 60-80 skjolde (den største samling fra Europas forhistorie) samt de næsten bortrustede rester af 10-20 ringbrynjer. Brynjerne var lavet af ganske fine ringe og må have været overordentlig værdifulde.

Ud over våbnene er der også ofret adskillige genstande, der fortæller om den lille hærs dagligdag: smukke drejede træ-

dåser (Nordens ældste drejede træesager), resterne af en øse til båden, en stump tovværk, økseskafter, en grødske, en bageplade, en tud til en blæsebælg, m.v.

Ud over de mange genstande fandt man også rester af forskellige dyr i mosen: En hest, en kraftig hund og en hundehvalp, et spædlam og en kalv. Hesten har fået panden slået ind og det ene lægben skåret af og stukket i munden – spor efter ritualer, vi ikke har nogen forklaring på.

Ingen af de faldne fjender er fundet. Kun meget sjældent har man i krigsbytteofre fra jernalderen fundet rester af ofrede mennesker. Vi ved ikke, hvad datidens alsinger gjorde ved de faldne fjender. Må-

side 52 ►

► side 51

ske smed de dem i skovkanten som føde for vilde dyr, måske fik de lov at hænge i træerne sammen med de levende fanger, indtil naturen tog sig af resten.

Arkæologerne kan ikke sige noget om, hvor angriberne kom fra. Måske kom de fra et sted syd for Østersøen, måske meget nærmere, fx fra Sundeved.

På det tidspunkt, da båd og våben blev ofret i Hjortspring Mose, opstod de første indhegnede landsbyer i Danmark. Et landsbyfællesskab, der skulle vare i århundreder, var begyndt. En udvikling, hvor stormandsfamilier efterhånden fik større magt og ejendomme.

Et par århundreder efter kampen på Als begyndte gravfundene at ændre sig. En ny overklasse af rige krigere er kommet til. Hjortspringfundet er et uhyre vigtigt led i denne udvikling. Her møder vi for første gang i Norden en regulær hær. Det er udtryk for begyndende konflikter mellem forskellige befolkningsgrupper – og udtryk for, at man havde ressourcer til at

samle adskillige mand under våben. Hjortspringfundet viser, at man allerede i fjerde århundrede f.Kr. hurtigt kunne samle hærenheder af en vis størrelse under våben. Det har krævet en organisation, der gik ud over landsbyplanet.

Båden af konsistens som leverpostej

Udgravningen af det store fund var en højst vanskelig affære. Selv om træstykkerne så pæne ud, var de ofte bløde som leverpostej. De flade planker og træstykker hang tit slet ikke sammen, men var gennemvoksede af rødder. At få dem op af mosen krævede den største forsigtighed.

Alt træ, der blev optaget, skulle holdes fugtigt. Stykkerne blev derfor lagt på afpassede trælister, der var omgivet af fugtig tørvejord og omhyggeligt indsyet i sækkelærred. Da sagerne var ankommet til Nationalmuseet, skulle de opbevares fugtigt, indtil konserveringen kunne begynde.

Museet havde knap nok plads til de store mængder træ, hvad der bekymrede ud-

gravningslederen. I et brev fra Als foreslog han derfor, at man til midlertidig opbevaring kunne benytte springvandskummen i museets have.

Ved konserveringen benyttede man den såkaldte alunmetode, som har været kendt herhjemme siden 1861. Metoden bygger på det princip, at det vand, som træet indeholdt, og som under de fugtige forhold havde sikret dets bevaring, blev ombyttet med et fast stof, der ikke fordampede, men som forblev i træet.

Hvis vandet i træet får lov at fordampe, skrumper træet simpelthen ind til ukendelighed og ender som støv. Cellevæggene har nemlig fået nedbrudt cellulosen og kan derfor ikke mere støtte sig selv, men må erstattes med et andet fast stof.

Hertil syntes alun (kaliumaluminiumsulfat) velegnet. Under opvarmning kunne vandet i cellerummene ombyttes hermed. Når træet siden blev afkølet, størknede alunet, krystallerne udfyldte cellerne og støttede cellevæggene, som beholdt deres oprindelige form. Man havde dog op-

Båden blev stenet som en del af ofringen. Den ene planke er her fotograferet under udgravningen 1921-22, dækket af småsten. Måske har steningen været en del af et ritual, der skulle markere, at båden ikke længere hørte til i de dødeliges verden.

Puslespillet ender med at blive en båd. Konservatorerne har lagt Hjortspringbådens dele ud på et bord. De er alle omhyggeligt nummererede og tegnet op under udgravningen, så man kan se, hvor hvert stykke træ skal placeres ved opstillingen.

daget visse mangler ved metoden, som man mente at kunne afhjælpe ved at tilsætte glycerin til det varme alunbad. Denne ændrede fremgangsmåde skulle imidlertid vise sig at være nærmest katastrofal. Men foreløbig var Nationalmuseets konservatorer uvidende herom, og båden blev sammen med resten af fundet, opstillet på museet i begyndelsen af 30'erne, hvor der var skaffet nye udstillingsrum efter en stor ombygning.

Hjortspringbåden var sit eget klimaanlæg

I det nyombyggede Nationalmuseum var der dog intet klimaanlæg til at sikre en konstant temperatur og fugtighed. Derfor begyndte ulemperne ved konserveringsmetoden, som var blevet anvendt i bedste tro, efterhånden af afsløre sig.

Glycerinen viste sig nemlig at optage vand i fugtigt vejr og afgive det i tørt. Resultatet var, at alunet fik lejlighed til at omkrystallisere sig, og det førte til, at træet begyndte at revne, så overfladen af bå-

den, og også dens indre, lidt efter lidt sprængtes, når alunet »arbejdede«.

I 1960'erne begyndte nedbrydningsprocessen at blive tydelig. Derfor startede man på at måle klimaet i udstillingsrummet for at afsløre, om svingende temperatur eller fugtighed kunne være medvirkende. Ironisk nok viste målingerne, at indenørs klimaet var ganske tilfredsstillende.

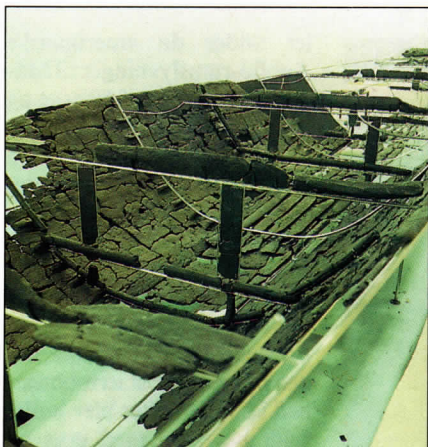
Forklaringen var imidlertid, at det var selve Hjortspringbåden, der havde virket som et slags klimaanlæg. Den optog nemlig vandoverskuddet i fugtige perioder og afgav det i tørre. Herved arbejdede alunet, der roligt skulle have ligget og udfyldt cellerummene i træet. Det udkrystalliserede sig, så cellevæggene efterhånden sprængtes. Var dette fortsat blot nogle få år endnu, ville Hjortspringbåden været gået tabt for steds.

Men til alt held havde konservatorerne nu udviklet en langt bedre konserveringsmetode til vanddrukket træ. Erfaringerne var bl.a. kommet fra vikingeskibene ved Skuldelev i Roskilde Fjord og fra det

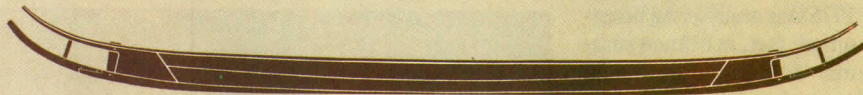
berømte skib Wasa i Stockholms havn. Man udvaskede de gamle konserveringsmidler af træet og foretog en nyimprægnering med stoffet polyætylenglykol 400, som opfører sig virkelig stabilt. Konserveringen er en langvarig proces, hvor træet i lang tid skal bades i den varme, flydende glykol.

Ved hjælp af denne metode var Hjortspringfundet reddet. Kun en ubetydelig del af båden er gået tabt. Men den sidste del af arbejdet: fjernelse af den størknede glykol på træets overflade, måtte vente. Det samme måtte hele nyrestaureringen og opsætningen af båden og de øvrige fund. Pengene manglede, og et af de vigtigste fund i nordisk arkæologisk historie måtte gemmes af vejen i museets magasiner.

Men i 1988 endte et to-årigt projekt med at båden blev genopstillet. Det skete i forbindelse med Nationalmuseets store ombygning og med tilskud fra foreningen Nationalmuseets Venner. Hjortspringbåden er atter kommet på ret køl og har fået den plads, der tilkommer den. □

Båden samles stykke for stykke
Træstumperne tager langsomt form af en båd i den nye Hjortspringmontre. Øverst ses roernes tomands-sæder.

BÅDEN ER BYGGET UDEN ET ENESTE SØM

Hjortspringbåden er 19 meter lang og har form som en spændstig kano. Den består af en bundplanke og to brede planker på hver side. Båden holdes sammen ved hjælp af klodser i hver stævn og 10 ribbestativer, der fungerer som en slags primitive spanter.

Der er ikke benyttet et eneste stykke jern i båden. Alle samlinger er foretaget med lindebast, og syhullerne er tætnet (kalfatret) med en slags olieholdigt kit, muligvis med tilsætning af oksetalg. Jernalderbådebyggerne har brugt fem planker med en længde på ca. 15 m, og en bredde på 70 cm. Træet er næsten lige og knastfrit lindetræ taget fra træer med en diameter på ca. en meter og en helt lige, 15-16 m høj stamme. Sådanne lindetræer finder man kun sjældent i danske skove.

Den slanke båd er udtryk for en lang og solid håndværksmæssig tradition. Nordens folk kunne bygge imponerende skibe, før de blev vikinger. Med sine fem planker og den gennearbejdede konstruktion er den gjort let og spinkel, uden at man har

risikeret at forringe stabiliteten – alle detaljer er udført så tyndt og let som muligt. De store, perfekte planker er omhyggeligt udhugget til spinkle dimensioner.

I og omkring båden lå årerne og også rester af et par styreårer. De har været med til at afsløre, hvor mange mand der har sejlet med båden.

De øverste dele af ribbestativerne er formet som sæder til roerne. Da der er ti af dem, hver med plads til to mand, når vi tallet 20 roere. Hertil kan lægges en eller to rorsmænd, der ikke deltog i roning. Med årer har båden kun vejlet ca. 530 kg. En besætning på 24 mand à 72 kg giver en vægt på 1730 kg. Med våben og udstyr på ca. 16 kg pr. mand kommer båden med last op på ca. 2640 kg.

Ud fra de 60-80 skjolde, der blev fundet i mosen, regner man med en hær på rundt regnet dette tal. Med en besætning på 22-24 mand i hver Hjortspringbåd, kan vi derfor forestille os, at det var en flåde på tre-fire af den slags både, der angreb Als for snart 2500 år siden.

